

Velkým přínosem kongresu bylo, že se na něm setkali odborníci různých profesí. Vedle sociologů byli hojně zastoupeni ekonomové, geografové, politologové, etnografové, historici i sociální antropologové. Takové složení delegátů zabraňovalo úzce jednostranným pohledům a naopak umožňovalo opravdu globální přístup k posuzování jednotlivých problémů.

Z jednotlivých okruhů vynikaly otázky sociální mobility, následovali změny životního způsobu, které souvisejí s přechodem společnosti střední a východní Evropy na tržní hospodářství. Diskutující k těmto okruhům zejména zdůrazňovali, že k řešení všech problémů je třeba přistupovat velmi citlivě a vždy přihlížet ke specifickým konkrétních podmínek jednotlivé země.

Kongres umožnil navázat řadu osobních kontaktů s pracovníky významných evropských i zámořských institucí, výzkumných ústavů i vysokých škol a seznámit se s publikacemi zahraničních pracovišť. Výměna názorů s pracovníky, zabývajícími se podobnou problematikou posloužila k prohloubení znalostí z dané oblasti a přispěje k jejich racionálnějšímu využití.

*RNDr. Cyrila Marková, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha*

## LETNÍ ŠKOLA EVROPSKÉ SPOLEČNOSTI PRO RURÁLNÍ SOCIOLOGII V LONDÝNĚ

Evropská společnost pro rurální sociologii uspořádala již čtvrtý ročník letní školy, které se poprvé zúčastnili i dva mladí sociologové z ČSFR - Iveta Námerová z VÚEPP Bratislava a Michal Lošťák z VŠZ Praha. Tato škola proběhla od 11. do 15. září 1991 v Londýně a společně se na ní setkali mladí rurální sociologové z Evropy, aby v pracovním a neformálním prostředí diskutovali o svých výzkumech a podělili se o své zkušenosti. Ve vystoupeních i v debatách se odrazily teoretické i empiricko-praktické komponenty problémů, nad kterými sociologové v různých zemích pracují.

Hlavním organizátorem této letní školy bylo Rural Studies Research Centre University College London, které spolu s Rural Economy and Society Study Group tuto akci sponzorovalo. Finanční účast těchto dvou institucí také umožnila pobyt našich sociologů v Londýně (ubytování a strava - 21 liber za den). Česká a slovenská vysílatelská organizace hradila cestu autobusem do Londýna a zpět. V této souvislosti je zajímavé, že všem ostatním účastníkům - i z Polska a Maďarska - zaplatily jejich domácí instituce dopravu letecky a proplatily jim pobyt v Londýně včetně kapesného v librách.

Školu zahájil dr. Terry M a r d s e n (odborný asistent School of Geography and Earth Sciences, University of Hull), který byl také jejím hlavním a odpovědným organizátorem. Ve svém vystoupení načrtl tři hlavní témata, která byla na setkání posuzována: měnící se venkovská komunita, rurální identity a kultury; restrukturalizace zemědělství a přizpůsobení zemědělského hospodaření; budoucí vyhlídky evropských venkovských oblastí a úloha rurální sociologie. Tyto problémy jsou podle něj základní v kontextu radikálních změn v celé Evropě.

Po něm vystoupil R. S m i t h z Bedford College London. Hovořil o nerovnoměrném rozvoji a restrukturalizaci venkova v okrajových oblastech Británie (Severozápadní vysočina ve Skotsku), kdy se v jedné z nejrozvinutějších společností vytvořila periférie s jedinečnými formami sociální organizace. Historicky se zde vyvinul jinde v Británii neexistující systém právních vztahů (vlastnictví půdy je kolektivní, ne individuální) a hospodaření (tzv. políčkaření - crofting). Tato oblast není schopna čelit konkurenci rozvinutých oblastí, a vzniká tak otázka, jak zastavit její úpadek. Východiskem by mohla být diverzifikace zemědělství, pluralita činností v této oblasti (turismus, rybaření, lov zvěře).

Problémy spojenými s diverzifikací zemědělství se zabývala i M. V i l l a z univerzity v Trondheimu (Norsko). Hovořila o monografické studii obce Stodal, kde existuje silné propojení mezi zemědělstvím a šesti závody na výrobu nábytku. To umožnilo zkoumat pronikání různých životních způsobů do rurálních oblastí, jejich vývoj a vzájemné ovlivňování. Tyto otázky byly spojeny i s výzkumem lokální kultury - vystupující zdůraznila spojení kulturní identity s nemobilitou.

A. T ó t h z univerzity v Budapešti (student) hovořil o výzkumu vesnice v souvislosti s politikou transformací Maďarska, kde je pozornost sociologů věnována vzniku nových tříd. A. Tóth se zabýval v obci, kde prováděli výzkum, nejhudší vrstvou lidí, kterou tvoří převážně Rómové a handicapovaní lidé (fyzicky, mentálně) staršího věku, jejichž situace se stává kritickou v souvislosti se ztrátou řady výhod (např. naturálií).

C h . R a y z univerzity v Aberystwythu (Wales) hovořil o hospodářstvích spoléhajících se sama na sebe (tzv. economy of self-reliance), které existují ve Walesu, jenž představuje okrajovou oblast Británie (nižší hrubý národní důchod i osobní příjmy, vyšší nezaměstnanost). Ekonomika spoléhání se sám na sebe v podmínkách tlaku trhu prohlubuje nevýhodné postavení Walesu, je v podstatě polouzavřenou ekonomikou, vyrábí pouze to, co je třeba použít, ovšem pomáhá také na druhé straně ochraňovat kulturní identitu venkova (např. v zemědělských oblastech s takovýmto typem hospodaření je větší počet lidí, kteří znají waleský jazyk).



A. Sliwinska z univerzity v Toruni hovořila o sousedství v lokálních komunitách na základě výzkumu urbánní populace v severním Polsku, kde do měst přišla více než jedna polovina lidí z venkova. Spojení v této komunitě se už začínají ztrácet (zmizelo zdravení, každodenní konverzace). Otázkou je, do jaké míry a jak rychle ztrácí původní generace své vzory, proč si je neuchovává a bylo-li by vůbec prospěšné je zachovávat.

A. Kalleta z téže univerzity mluvil o změnách paradigmatu rurální sociologie. Venkovská komunita ztrácí svůj rustikální charakter, modernizuje se, podléhá vlivu urbanizačních procesů, které zlepšují život na vesnici. Tyto procesy však nesou i řadu negativních jevů - technokratismus, ztrátu identity, migraci do měst, industrializaci zemědělství, malou pozornost krajině atd. Nové paradigma by se mělo soustředit na tyto jevy, zvažovat kulturní hodnoty regionu a charakter prostředí, ve kterém se region nachází.

Na závěr vystoupil T. Marsden s informací o programu, na němž Rural Studies Research Centre pracuje. Tento program se nazývá Plural Activity Project na období 1989-1992. Hlavní otázkou výzkumu je proces restrukturalizace a jeho projevy ve třech rozdílných studijních oblastech (hrabstvích). Výsledkem výzkumu jsou různé typy údajů na různých úrovních, ty jsou pak srovnávány mezi zkoumanými oblastmi a nakonec s dostupnými údaji o celé Británii. Celý projekt byl stimulován nutností znovu se zamyslet nad rozvojem venkova v době, kdy zemědělství přestalo být národní prioritou a objevila se otázka, jak chránit venkov v době vzrůstajícího tlaku kapitálu a s ním i města.

Páteční jednání zahájili I. Námerová a M. Lošťák. Hovořili o problémech našeho zemědělství na základě výzkumů provedených na jejich pracovištích, o nichž již tento časopis informoval. Otázky diskutujících potvrdily, že celková znalost o našich problémech je mezi západními sociology malá (a to i ve srovnání s Polskem či Maďarskem). To by měl být impuls pro zintenzivnění našich kontaktů se zahraničím.

M. Wiberg z Dánska hovořil na základě půlročního pobytu v Polsku o rozvoji polského agrárního sektoru v letech 1945-1990. Pokusil se zmapovat některé rozpory a latentní konflikty sledovaného období uvnitř agrárního sektoru, mezi ním a jinými sektory a mezi rolnictvem a státem a komunistickou stranou. Praxe polské agrární politiky oscilovala mezi dogmatickou a pragmatickou interpretací "agrární otázky" v závislosti na sociálně ekonomických zlomech vnějších či domácích politických tlacích.

M. Sireni z univerzity v Joensuu (Finsko) se zabývala "polozemědělci" (part-time farmers) v zalesněných okrajových oblastech Karélie. Tito lidé by se nechtěli stát farmáři, ačkoliv z jejich rodin často pocházejí. Převážně pracují ve službách a farmu si koupili, protože je to ideálním místem k bydlení, klidným, s blízkou přírodou.

Zajímavé téma - fordistický a postfordistický systém ve výrobě potravin - přiblížil M. Wanstall z univerzity v Leedsu. Problematika je soustředěna do rozporu mezi snahou o masovou výrobu levné produkce a ochranou rurálnosti. Zemědělství již nyní ukazuje řadu rysů fordismu (integrace řady farem do průmyslové výroby potravin), o postfordismu se mluví v souvislosti s biotechnologiemi. Vzniká otázka, jak na tento ryze průmyslový tlak bude reagovat venkovské prostředí.

A. Papadopulos z Řecka mluvil o metodologických přístupech ve své disertační práci o třídní struktuře poválečného Řecka. Kromě rozdání 200 dotazníků vedl rozhovory s představiteli obce, používal informátory, vycházel z cenů obyvatelstva. Podle něj bylo velice obtížné nalézt respondenty ochotné odpovídat na otázky.

Závěrečné slovo patřilo prof. R. Munttonovi (profesor geografie, University College London), který hovořil o výzkumu transformace rodinných hospodářství pod tlakem kapitálu. Jedná se o komplexní transformaci celého ZPK, celého spojení zemědělství a ostatních sektorů ekonomiky. Vytvořili si čtyři ideální typy farem podle rozsahu zahrnovaného kapitálu - od tradičních rodinných až po jednotky organizované vnějším kapitálem. Ukazuje se, že tendence směřuje právě k těmto posledním, i když se nejedná o rychlý a jednotný proces. Základní otázkou, kterou si výzkum klade je, co se stane s farmáři, venkovem a tamní kulturou v případě takového vlivu kapitálu.

Poslední den byl věnován zájezdu do jedné ze tří výzkumných oblastí, o nichž hovořil dr. Marsden. První zastávka byla na farmě pronajaté Buckinghamshirským hrabstvím a zaměřené na produkci mléka (200 akrů zemědělské půdy a 160 krav obhospodařuje pět lidí).

Farma je velice dobře technicky vybavena a je na ní vybudována čistička odpadních vod, jediná v širokém okolí, protože farma leží u jezera sloužícího k rekreaci. Farmář počítá do budoucna se zřízením tzv. oddychové farmy (chce nabídnout odpočinek lidem z Londýna, ukázat jim hospodářská zvířata). Už nyní za úplatu provádí exkurze po farmě, přímo na farmě prodává mléko a vejce a jednu louku poskytuje jako tábořiště členům Caravan Clubu z celé Evropy.

Další zastávka byla ve vesnici s domky připomínajícími viktoriánské období, která je však stavěna nyní asi 5 km od centra hrabství.

U obce je uměle vybudované jezero a navršený kopec s vlekem a sjezdovkami pro skateboard. Tyto rekeční objekty mají přilákat především mladé lidi. Obec ještě není plně dobudována a bude sloužit spíše jako oddělené



předměstí nedalekého města, které bude poskytovat řadu služeb. Zemědělství v obci nebude hrát žádnou úlohu. Další navštívená vesnice spíše připomínala některé naše obce (rozpadající se asfaltové chodníky, sláma na cestách, hospoda uzavřená pro nedostatek personálu, upravené domy vedle částečně neudržovaných domečků). Angličané tuto obec charakterizovali jako nerozvinutou a jako důvody uváděli migraci obyvatelstva a to, že obec je vlastnictvím zemního pána a rentiérství zde nevede k rozvoji. Závěr patřil prohlídce farmy přestavěné na obytná stavení (nápis na budovách, např. stodola, zůstaly, nyní se v nich ale bydlí) a farmy přebudované na malé muzeum, galerii, obchod a restauraci. Na pozemcích některých farem vznikají různá hřiště. Tyto příklady ukázaly, jak se Británie vyrovnává s otázkou diverzifikace zemědělství.

## Závěry

V rurální sociologii existují v podstatě dvě oblasti výzkumu. Ve východní a střední Evropě jsou to problémy privatizace zemědělství (kromě Polska) a s nimi související změny na venkově. Západ se více zabývá problémy diverzifikace zemědělství, které přestává hrát prioritní ekonomickou roli na venkově. Pronikání kapitálu z průmyslu a městských vzorů staví otázku, jak ochránit venkov před ztrátou jeho identity a kultury. Dá se usuzovat, že celoevropský trend rurální sociologie (alespoň té, jež je praktikována na vysokých školách) směřuje k podchycení celého venkova, kde zemědělství je zkoumáno pouze jako jedna z aktivit, které existují ve venkovském prostoru. Západní sociologové se navíc významně věnují výzkumu v periferních oblastech.

Mezi účastníky ze západní Evropy zazníval poměrně silně hlas, že ne vše na venkově by mělo být organizováno podle kapitalistického modelu výroby, protože na lokálních úrovních mohou existovat i jiné výrobní způsoby. Mluví se o dvou vývojových modelech zemědělství: malý počet velkých zemědělských hospodářství, inspirovaný východní a střední Evropou, nebo diverzifikační model, tj. model pluralitních činností malých struktur. Úvahy o vhodnosti těchto modelů jsou zahrnuty do kontextu celého venkovského prostoru.

Kvalitativní přístupy ve výzkumech převládají nad kvantitativními, které jsou brány spíše jako podpůrné materiály. Hlavní těžiště výzkumů praktikovaných v jednotlivých zemích je soustředěno do často nestandardizovaných rozhovorů s lidmi znalými problematiky (učitel, starosta, vikář atd.). Často se používají informátoři, kteří spolupracují při získávání určitých údajů, organizují výzkum přímo na místě.

Redaktoři knižní série Kritické náhledy na rurální změny (T. Marsden, P. Lowe) učinily československým účastníkům (jediným z letní školy) nabídku publikovat jejich upravené diskusní příspěvky v pátém dílu zaměřeném na regulované zemědělství (rok vydání 1992/93). Nabídka byla přijata a její realizace by mohla pomoci většímu seznámení zahraničních odborníků z naší problematikou.

Dalším přínosem je získaná inspirace pro pořádání podobné letní školy v Praze v roce 1993. Některé poznatky lze využít přímo ve výuce sociologie zemědělství a venkova (především poukázat na problémy, kterými se zabývají sociologové ve vyspělých společnostech).

Pro empirický výzkum na naší katedře byly poznatky zvláště cenné potvrzením orientace výzkumu na venkovský prostor, kde zemědělství představuje pouze jednu z aktivit tam provozovaných (což je trendem i ve většině evropských univerzit, které se zabývají problematikou venkova a zemědělství), a orientace na kvalitativní metody výzkumu. V těchto směrech jsme tedy evropský trend zachytili.

Z neformálních rozhovorů byl zajímavý systém práce anglických sociologů. Základním bodem, od kterého se vše odvíjí je optimální a efektivní dosažení výsledků. Jsou určeny pouze termíny jednotlivých etap a finanční náklady a je na každém členu výzkumného týmu, jak se s tím vypořádá. Neexistuje tedy pevná pracovní doba, zbytečné papírování kolem jednotlivých kroků. V tomto směru jsou Britové méně formální a svázaní než my, a přesto dosahují pozoruhodných výsledků.

*PhDr. Michal L o š ť á k, Vysoká škola zemědělská, Praha*